

Η αποφυγή του **re* στην αττική διάλεκτο: μια περίπτωση “φωνολογικής συνωμοσίας”

Abstract

Three (morpho-)phonological processes in Attic Greek have in common that they avoid the expected output containing the string [re]. Instead, an allophonic/allomorphic alternative candidate is realized. For that reason, they will be related to each other as a “phonological conspiracy”, obeying the same co-occurrence constraint **re*. The realization of the string [re] elsewhere is explained in terms of the input specification. These examples will turn out to be another instance of “the emergence of the unmarked”.

1. Εισαγωγή

Μια “φωνολογική συνωμοσία” είναι ένα σύνολο ξεχωριστών μεταξύ τους φωνολογικών διαδικασιών οι οποίες καταλήγουν στο ίδιο αποτέλεσμα (βλ. Kisseberth 1970· Sommerstein 1974· και τη μελέτη του Crist 2001 για ένα παράδειγμα από την ιστορική εξέλιξη της ελληνικής). Στην παρούσα μελέτη θα ισχυριστώ ότι τρεις διαφορετικές φωνολογικές διαδικασίες της αττικής συσχετίζονται ως φωνολογική συνωμοσία και υπάγονται στον ίδιο περιορισμό συνεμφάνισης. Αυτός ο περιορισμός απαγορεύει την ακολουθία [re]. Συγκεκριμένα θα ασχοληθώ με τις εξής διαδικασίες: (1) τον σχηματισμό του αναδιπλασιασμού στον παρακείμενο, (2) την ιστορική τροπή **[a:]* → *[e:]* και (3) τον σχηματισμό των θηλυκών επιθέτων.

Αυτές οι διαδικασίες θεωρούνται μεμονωμένες στη σχετική βιβλιογραφία. Η ενιαία ανάλυση που θα προτείνω συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση του φωνολογικού συστήματος της αττικής διαλέκτου. Από θεωρητική άποψη ενδείκνυται η Θεωρία του Βέλτιστου (Prince & Smolensky 1993/2002/2004), που μας παρέχει τα απαραίτητα θεωρητικά εργαλεία.

Η οργάνωση της μελέτης έχει ως εξής: Στο κεφ. 2 θα παρουσιαστούν περιγραφικά οι παραπάνω τρεις διαδικασίες. Στο κεφ. 3 θα προταθεί μια θεωρητική ανάλυση των δεδομένων. Επίσης θα συζητηθεί η ύπαρξη της ακολουθίας [re] αλλού μέσα στη γλώσσα. Το θεωρητικό πλαίσιο με το οποίο θα γίνει η ανάλυση είναι η Θεωρία του Βέλτιστου. Συνοψίζω με τα συμπεράσματα στο κεφ. 4.

2. Τα δεδομένα

Στη συνέχεια θα συζητηθούν οι τρεις φωνολογικές διαδικασίες και τα δεδο-

μένα τους. Θα δοθεί περισσότερη έμφαση στη συγχρονική θεωρητική προσέγγιση. Επειδή η αττική διάλεκτος είναι ένα συχνό ερευνητικό αντικείμενο της ιστορικής γλωσσολογίας, θα συζητηθούν επίσης εναλλακτικές αναλύσεις βάσει της ιστορικοσυγκριτικής προσέγγισης.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να προσδιοριστεί τι ακριβώς εννοείται με την αττική στην προκειμένη μελέτη. Η αττική είναι η ελληνική διάλεκτος της κλασικής εποχής (480–320 π.Χ.) η οποία ομιλούνταν στην αττική χερσόνησο. Είναι η γλώσσα που διδάσκεται ευρέως ως αρχαία ελληνική και έχει περιγραφεί διεθνώς σε πολλές γραμματικές. Στην παρούσα μελέτη δεν αναφερόμαστε σε άλλες χρονολογικές φάσεις της γλώσσας, και δεν αναλύονται δεδομένα από άλλες διαλέκτους της ελληνικής. Μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις γίνεται μνεία στις υποσημειώσεις.

2.1 Ο αναδιπλασιασμός

Ο αναδιπλασιασμός στην αττική είναι μια μορφοφωνολογική διαδικασία με την οποία σχηματίζεται το θέμα του παρακείμενου.¹ Στην αρχή του ρηματικού θέματος επαναλαμβάνεται το αρκτικό σύμφωνο και έπεται εξ ορισμού το φωνήεν [e], π.χ.:

[1]

α. *lu-* → *leluka*
β. *do:-* → *dedo:ka*
γ. *gon-* → *gegona*

Στην περίπτωση που το ρηματικό θέμα αρχίζει με ένα συμφωνικό σύμπλεγμα παρατηρείται μια αλλομορφία στον σχηματισμό του αναδιπλασιασμού. Άλλοτε επαναλαμβάνεται το αρκτικό σύμφωνο (“γνήσιος αναδιπλασιασμός”) και άλλοτε μόνο το φωνήεν [e]. Σύμφωνα με την ανάλυση της Steriade (1982), η επιλογή του μορφήματος καθορίζεται με βάση τη συλλαβική δομή. Αν το πρώτο σύμφωνο του θέματος αποτελεί μέρος ενός ταυτοσυλλαβικού συμπλέγματος, τότε εφαρμόζεται ο “γνήσιος” αναδιπλασιασμός (παραδείγματα στο [2α–γ]). Αν το πρώτο σύμφωνο του θέματος αποτελεί μέρος ενός ετεροσυλλαβικού συμπλέγματος, τότε το μόρφημα είναι το απλό φωνήεν [e] (παραδείγματα [3α–γ]).

[2]

α. *grap^h-* → *ge-grap^ha*
β. *gno:-* → *ge-gno:ka*
γ. *brit^h-* → *be-brit^ha*

[3]

α. *stal-* → *e-stalmai*
β. *spar-* → *e-sparmai*

γ. *zdeug-* → *e-zdeugmai*

Στην παραπάνω γενίκευση δεν λαμβάνεται υπόψη το περιβάλλον, όπου το θέμα αρχίζει με [r]. Σε αυτή την περίπτωση το αναμενόμενο μόρφωμα θα ήταν η επανάληψη του αρκτικού [r], όπως στα παραδείγματα [1α-γ]). Στην πραγματικότητα όμως, και χωρίς εξαίρεση, εμφανίζεται το αλλόμορφο [e], όπως στο [4].

[4]

α. <i>ru-</i>	→ <i>e-rue:ka</i>	<i>*re-rue:ka</i>
β. <i>ran-</i>	→ <i>e-rayka</i>	<i>*re-rayka</i>
γ. <i>rap-</i>	→ <i>e-rammai</i>	<i>*re-rammai</i>
δ. <i>ro:g-</i>	→ <i>e-ro:ga</i>	<i>*re-ro:ga</i>
ε. <i>ri:p-</i>	→ <i>e-ri:mmmai</i>	<i>*re-rimmai</i>

Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι ο “γνήσιος” αναδιπλασιασμός με αρκτικό [r] απαντάται μερικές φορές σε άλλες κλασικές διαλέκτους, όπως στο [5].

[5]

- α. *ῥεραπισμένος* (Ανακρ., ιων.)
- β. *ῥερίφθαι* (Πίνδ., δωρ.)
- γ. *ῥερυπωμένα* (Όμ., ιων.)

Τα παραδείγματα στο [5α-γ] υποδηλώνουν ότι ο αναδιπλασιασμός του τύπου [re-] είναι μια γενικότερη δυνατότητα στην ελληνική και ότι η συνεπής αποφυγή του αναδιπλασιασμού αυτού του τύπου αποτελεί μια ιδιαιτερότητα της αττικής. Συνεπάγεται ότι υπάρχει ένας περιορισμός στην αττική ο οποίος εμποδίζει την εμφάνιση τύπων όπως στο [5].

Εναλλακτική ερμηνεία

Αν και το θεωρητικό μοντέλο της γενετικής γλωσσολογίας στην οποία έκανε η Steriade (1982) την ανάλυσή της είναι ευρέως αποδεκτό, θα συζητηθεί επίσης μια ερμηνεία βασισμένη στην προσέγγιση της ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας, όπου θα φανεί ότι τελικά προκύπτει το ίδιο φαινόμενο.

Σύμφωνα με την προσέγγιση της ιστορικής γλωσσολογίας, οι τύποι στο [4α-ε] είναι αποτέλεσμα ιστορικής εξέλιξης (βλ. Sihler 1995). Αρχικά στην πρωτοϊνδοευρωπαϊκή (ΠΙΕ) αυτά τα θέματα άρχιζαν από ένα συμφωνικό σύμπλεγμα **[sr]*. Ο κανονικός αναδιπλασιασμός θα είχε την μορφή **[se-]*. Στη συνέχεια το αρκτικό **[s]* τράπηκε σε δασύ πνεύμα **[h]*. Το εσωτερικό **[s]* αποβλήθηκε με αντέκταση του προηγούμενου [e]. Τελικά το αρκτικό **[hei-]* τράπηκε αναλογικά με βάση το πρότυπο [e] της αύξησης, καταλήγοντας στους τύπους που μαρτυρούνται στην αττική. Τα επόμενα στάδια της εξέλιξης αυτής δίνονται συνοπτικά στο [6] (περιλαμβάνεται ο τύπος [heimartai] προς σύγκριση, επειδή δεν υφίσταται την αναλογική αντικατά-

σταση).

[6]

α. ΠΙΕ θέμα	<i>*srap-</i>	<i>*sru-</i>	<i>*smar-</i>
β. ΠΙΕ αναδιπλασιασμός	<i>*sesrammai</i>	<i>*sesrue:ka</i>	<i>*sesmartai</i>
γ. τροπή ΠΙΕ αρκτικού <i>*[s]</i>	<i>*hesrammai</i>	<i>*hesrue:ka</i>	<i>*hesmartai</i>
δ. αντέκταση	<i>*heirammai</i>	<i>*heirue:ka</i>	<i>heimartai</i>
ε. αναλογική αντικατάσταση	<i>erammai</i>	<i>erue:ka</i>	—

Σχετικά με το τελευταίο στάδιο της εξέλιξης, την αναλογική αντικατάσταση, πρέπει να σημειωθεί το εξής: Στη διαδικασία της αναλογίας επεκτείνονται τα ήδη υπάρχοντα μορφήματα σε καινούργιους τύπους (αναλογική επέκταση, *analogical extension*: βλ. McMahon 1994). Μια μορφή αναλογίας είναι η αναλογική ισοπέδωση (*analogical levelling*). Αν υπάρχουν μερικοί εναλλακτικοί τύποι στη γλώσσα με την ίδια γραμματική λειτουργία ή σημασία, καταργείται ένας από αυτούς και αντικαθίσταται από τον άλλο. Ο τύπος που ‘επιβάλλεται’ λειτουργεί ως πρότυπο της αναλογικής ισοπέδωσης.

Στην περίπτωση των υποτιθέμενων ιστορικών τύπων **[he:rue:ka]* κτλ., τα δυνάμει πρότυπα είναι (α) το μόρφημα *[e]* (βλ. τα παραδείγματα στο [3]) και (β) ο “γνήσιος” αναδιπλασιασμός με επανάληψη του αρκτικού συμφώνου, δηλαδή *[re]* (βλ. τα παραδείγματα στα [1] και [2]). Η προφανής προτίμηση του μορφήματος *[e]* δείχνει ότι αυτοί οι τύποι πρέπει να θεωρηθούν ως οι πιο ομαλοί για τη γλώσσα. Οι υποτιθέμενοι τύποι με το αλλόμορφο **[re]* προφανώς δεν ταιριάζουν στη γραμματική της. Συνεπώς, η ιστορική ερμηνεία καταλήγει στο ίδιο ερώτημα: για ποιο λόγο εμφανίζεται το μόρφημα *[e]* και αποκλείεται το μόρφημα *[re]*;²

2.2 Η τροπή **[a:] → [e:]*

Η δεύτερη διαδικασία είναι ιστορική. Στην αττική το αρχικό μακρό **[a:]* τράπηκε σε μακρό *[e:]* (Sihler 1995, 50· παραδείγματα στο [7α–γ]. Εξαίρεση σε αυτή τη μεταβολή αποτελεί το περιβάλλον στο οποίο προηγείται *[r]* (ή *[i]*, *[e]*), όπως στα παραδείγματα στο [8α–γ].

[7]

α. <i>*ma:te:r</i>	→	<i>me:te:r</i>
β. <i>*p^ha:ma:</i>	→	<i>p^he:me:</i>
γ. <i>*ha:dus</i>	→	<i>he:dus</i>

[8]

α. <i>pra:sso:</i>	→	<i>pra:sso:</i>	βλ. ιων. <i>pre:sso:</i>
β. <i>k^ho:ra:</i>	→	<i>k^ho:ra:</i>	βλ. ιων. <i>k^ho:re:</i>
γ. <i>ra:idios</i>	→	<i>ra:idios</i>	βλ. ιων. <i>re:idios</i>

Εκτός από μια περιγραφή της μεταβολής, στη σχετική βιβλιογραφία δεν έχει

προταθεί θεωρητική εξήγηση.³

Στη θεωρητική γλωσσολογία δεν είναι συνηθισμένο να συμπεριλαμβάνονται διαχρονικά δεδομένα σε μια συγχρονική ανάλυση. Για δύο λόγους, όμως, θεωρώ σκόπιμο να συζητηθούν επίσης τα δεδομένα στο [8].

Πρώτον, τα δεδομένα στο [8] παρουσιάζουν το ίδιο φαινόμενο με τις δύο συγχρονικές διαδικασίες, βλ. 2.1 και 2.3. Δηλαδή, το αναμενόμενο αποτέλεσμα *[re] αποφεύγεται και εμφανίζεται ένας διαφορετικός τύπος.

Δεύτερον, η συγκεκριμένη ιστορική μεταβολή χρονολογείται τον 5ο αι. π.Χ. (Sihler 1995). Επομένως, συμπίπτει χρονικά με την ιστορική περίοδο η οποία προσδιορίστηκε για την αττική (βλ. παραπάνω).

2.3 Ο σχηματισμός των θηλυκών επιθέτων

Ο σχηματισμός των θηλυκών επιθέτων στην αττική παρουσιάζει αλλομορφία. Ως επί το πλείστον τα θηλυκά επίθετα σχηματίζονται με το μόρφημα [e:] (βλ. [9α-γ]). Αν όμως προηγείται ένα [r] (ή [i], [e]) το σχετικό μόρφημα είναι [a:] (βλ. [10α-ε]).

[9]

- α. *sop^hos* → *sop^he:*
- β. *agat^hos* → *agat^he:*
- γ. *ogdoos* → *ogdoe:*

[10]

- α. *miaros* → *miara:*
- β. *ek^ht^hros* → *ek^ht^hra:*
- γ. *akros* → *akra:*
- δ. *pikros* → *pikra:*
- ε. *p^halakros* → *p^halakra:*

Θεωρητική εξήγηση αυτής της αλλομορφίας με βάση το συγχρονικό σύστημα της γλώσσας δεν έχει προταθεί.

Εναλλακτική ερμηνεία

Η συγκεκριμένη αλλομορφία εξηγείται στο πλαίσιο της ιστορικής γλωσσολογίας με τον νόμο της τροπής *[a:] → [e:] (Sihler 1995, 52· βλ. επίσης παραπάνω στο 2.2 τα παραδείγματα και μια περιγραφή της διαδικασίας). Τον 5ο αι. π.Χ. το μακρό *[a:] τράπηκε σε μακρό [e:], εκτός αν προηγείται [r]. Σύμφωνα με τη διαχρονική προσέγγιση, η αλλομορφία στον σχηματισμό των θηλυκών επιθέτων εξηγείται με τη συγκεκριμένη εξαίρεση στον γλωσσολογικό νόμο.

Στην παρούσα μελέτη δεν θα διέφεραν τα συμπεράσματα, αν ο σχηματισμός των θηλυκών επιθέτων αποτελεί είτε συγχρονική διαδικασία ή απο-

τέλεσμα ιστορικών διαδικασιών. Υπάρχουν όμως ισχυρές ενδείξεις ότι στην προκειμένη περίπτωση πρόκειται για μια συγχρονική διαδικασία. Ορισμένα δεδομένα δεν μπορούν να εξηγηθούν βάσει της ιστορικής προσέγγισης.

Παρατηρούνται μερικές προφανείς εξαιρέσεις στον γλωσσολογικό νόμο της τροπής, δηλαδή το μακρό [a:] ακολουθεί το [r]. Αυτές εξηγούνται με βάση έναν άλλο νόμο, την απαλοιφή του *[w] και του *[h], ο οποίος έπεται χρονολογικά, π.χ.:

- [11] 1ο τροπή *[a:] → [e:] *korwa: → *korwe:
2ο απαλοιφή *[w]/*[h] *korwe: → kore:

Κατά τη χρονική περίοδο όπου το *[a:] τρέπεται σε [e:], το σύμφωνο [w] παρεμβάλλεται ανάμεσα στο [r] και στο *[a:] με αποτέλεσμα οι τύποι στο [11] να υφίστανται την τροπή. Σε ένα μεταγενέστερο στάδιο δημιουργείται η φαινομενική εξαίρεση, λόγω της απαραίτητης απαλοιφής του ενδιάμεσου συμφώνου [w].

Αν εφαρμοστεί η ίδια λογική και στα επίθετα, τότε σε ορισμένες περιπτώσεις το αναμενόμενο αποτέλεσμα (βλ. [12]) διαφοροποιείται από το πραγματικό:

- [12] 1ο τροπή *[a:] → [e:] *newa: → *newe: *geneha: → *genehe:
2ο απαλοιφή *[w]/*[h] *newe: → *nee: *genehe: → *genee:

Οι μαρτυρημένοι τύποι όμως είναι [nea:] και [genea:]. Όπως δείχνουν αυτά και παρόμοια παραδείγματα, η ιστορική εξήγηση δεν είναι επαρκής. Υποθέτοντας όμως μια συγχρονική διαδικασία, προβλέπονται τα σωστά αποτελέσματα:⁴

- [13] /ne+FEM/ → [nea:]
/gene+FEM/ → [genea:]

Συνοπτικά παρατηρείται το εξής: Υπάρχουν τρεις διαδικασίες στην αττική οι οποίες και οι τρεις αποφεύγουν το αναμενόμενο αποτέλεσμα *[re]. Ο τρόπος με τον οποίο αποφεύγεται η συγκεκριμένη ακολουθία είναι διαφορετικός.

Σχηματισμός αναδιπλασιασμού →	Επιλογή αλλομόρφου [e] *[re] [erue:ka] αντί *[rerue:ka]
Ιστορική μεταβολή →	Αποφυγή της τροπής [a:] → [e:] [k ^h ora:] αντί *[k ^h o:re:]
Σχηματισμός θηλυκών επιθέτων →	Επιλογή αλλομόρφου [a:] *[e:] [akra:] αντί *[akre:]

3. Η ανάλυση

3.1 Ο περιορισμός

Και οι τρεις διαδικασίες οι οποίες συζητήθηκαν παραπάνω έχουν το εξής κοινό στοιχείο: ενώ το αναμενόμενο αποτέλεσμα θα ήταν η ακολουθία [re], το πραγματικό αποτέλεσμα είναι διαφορετικό. Για αυτό τον λόγο θεωρώ ότι αυτές οι διαδικασίες δεν είναι μεμονωμένες αλλά συσχετίζονται ως φωνολογική συνωμοσία. Ο περιορισμός στον οποίο υπάγονται μπορεί να διατυπωθεί ως εξής:

Π₁. *[re]

Απαγορεύεται η ταυτοσύλλαβη ακολουθία [re].

Ο περιορισμός σε αυτή τη διατύπωση είναι εμπειρικά επαρκής. Ωστόσο φαίνεται να προκύπτει μια γενικότερη φωνολογική αρχή. Μια ένδειξη για αυτό είναι το γεγονός ότι ο ίδιος περιορισμός παρατηρήθηκε και σε άλλες γλώσσες.⁵ Για αυτές τις περιπτώσεις προτάθηκε ότι η ομοιότητα την οποία παρουσιάζουν τα δύο τεμάχια [r] και [e] είναι τόσο μεγάλη ώστε να απαγορεύεται η ταυτοσύλλαβη συνεμφάνισή τους. Αυτή η ομοιότητα οφείλεται στα κοινά διακριτικά χαρακτηριστικά [+αντηχητικό], [+κορωνικό] και [–πλευρικό]. Για την περαιτέρω θεωρητική ανάλυση της φωνολογικής ομοιότητας και τη διατύπωση των περιορισμών συνεμφάνισης έχουν γίνει μερικές προτάσεις, μεταξύ άλλων το Obligatory Contour Principle (OCP· βλ. Leben 1973 μ.ά.), ο τοπικός συνδυασμός (local conjunction· Smolensky 1993· 1995), το γενικευμένο OCP (generalized OCP· Suzuki 1998) και ο τυπικός ορισμός της φωνολογικής ομοιότητας (Frisch 1996· Frisch κ.ά. 1997). Τις λεπτομέρειες και την εφαρμογή της μίας ή της άλλης προσέγγισης τις αφήνω ανοιχτές για μελλοντική έρευνα.

Συνοψίζοντας, ο περιορισμός συνεμφάνισης Π₁ επηρεάζει το φωνολογικό σύστημα της αττικής, αποκλείοντας την ταυτοσύλλαβη ακολουθία *[re]. Αποτέλεσμα είναι η παρατηρούμενη προτίμηση για τους εναλλακτικούς τύπους χωρίς την ακολουθία αυτή· συγκεκριμένα:

[14]

α. [erue:ka] αντί *[rerue:ka]

β. [ek ^h t ^h ra:]	αντί	*[ek ^h t ^h re:]
γ. [k ^h o:ra:]	αντί	*[k ^h o:re:]

3.2 Η ύπαρξη της ακολουθίας [re]

Στις προηγούμενες παραγράφους υποστηρίχθηκε ότι η ταυτοσύλλαβη ακολουθία [re] δεν επιτρέπεται στην αττική. Αυτό δεν ισχύει τόσο απόλυτα, και η μέχρι στιγμής πρόταση πρέπει να τροποποιηθεί. Όπως δείχνουν τα παρακάτω δεδομένα, η εν λόγω ακολουθία μαρτυρείται ευρέως, π.χ.:

[15]

α. [reo:]
β. [arre:n]
γ. [he:remos]

Τα δεδομένα στο [15] παραβιάζουν τον περιορισμό συνεμφάνισης Π₁ αντικρούοντας τα όσα αποδείχθηκαν παραπάνω. Υπάρχει, όμως, μια βασική διαφορά ανάμεσα στα παραδείγματα στο [4], στο [7] και στο [9], τα οποία υπάρχουν στον περιορισμό Π₁, και σε αυτά στο [15]. Στην πρώτη ομάδα, η ακολουθία [re] είναι το αναμενόμενο αποτέλεσμα μιας φωνολογικής ή μορφολογικής διαδικασίας (συγχρονικής ή ιστορικής). Στη δεύτερη ομάδα (τα παραδείγματα στο [15]) δεν προκύπτει μια φωνολογική διαδικασία. Αυτή η διχοτομία, δηλαδή το γεγονός ότι ορισμένοι τύποι υφίστανται μια γλωσσική διαδικασία και άλλοι όχι, απορρέει από τον σχετικό εισαγόμενο τύπο. Στην πρώτη ομάδα, η ακολουθία /re/ δεν είναι λεξικά προσδιορισμένη στον εισαγόμενο τύπο, στη δεύτερη όμως ομάδα [15] είναι λεξικά προσδιορισμένη. Αυτό θα διευκρινιστεί από την εξέταση του εισαγόμενου τύπου των παραδειγμάτων που ακολουθεί.

- Σχετικά με τον αναδιπλασιασμό (reduplicant) παρατηρήθηκε ότι “they lack phonetic content lexically and are supplied with it in the output” (McCarthy & Prince 1995). Κατά συνέπεια, στον εισαγόμενο τύπο υπάρχει ένα αφηρημένο στοιχείο και το ακριβές φωνητικό περιεχόμενό του συμπληρώνεται στον εξαγόμενο τύπο βάσει (μορφο)φωνολογικών διαδικασιών. Η αναπαραράσταση του εισαγόμενου τύπου είναι η εξής:

[16]	/RED-rue:ka/ /RED-rammai/
------	------------------------------

- Σε ιστορικές μεταβολές, γενικότερα, ο εισαγόμενος τύπος είναι ο αμέσως προγενέστερος εξαγόμενος τύπος (Lightfoot 1979). Στην περίπτωση της μεταβολής *[a:] → [e:], ο εισαγόμενος τύπος είναι ως εξής:

[17]	/k ^h o:ra:/ /pra:sso:/
------	--------------------------------------

• Τέλος, όσον αφορά τον σχηματισμό των θηλυκών επιθέτων, υπάρχει αλλομορφική επιλογή. Για αυτές τις περιπτώσεις έχει υποστηριχθεί ότι και τα δύο αλλομορφα αξιολογούνται παράλληλα και η επιλογή του βέλτιστου υποψηφίου γίνεται με βάση τα φωνολογικά κριτήρια της γλώσσας (βλ. μ.ά. Booi 1998 για τα σύνθετα ουσιαστικά στην ολλανδική). Συγκεκριμένα, τα θηλυκά επίθετα της αττικής αξιολογούνται ως εξής:

[18] /miar-e: ~ -a:/
/akr-e: ~ a:/

Όπως συνεπάγεται από τις παραπάνω παρατηρήσεις, η ακολουθία /re/ δεν είναι λεξικά προσδιορισμένη στον εισαγόμενο τύπο σε καμία από αυτές τις περιπτώσεις.

Αντίθετα, από τα παραδείγματα στο [15] δεν προκύπτει μια γλωσσολογική διαδικασία η οποία δημιουργεί τους τύπους αυτούς. Επομένως, δεν υπάρχει λόγος να θεωρηθεί ένας εισαγόμενος τύπος διαφορετικός από τον εξαγόμενο τύπο, δηλαδή με την ακολουθία /re/.

[19] /reo:/
/arre:n/
/here:mos/

Όπως δείχνουν τα δεδομένα, η ακολουθία /re/ διατηρείται αναλλοίωτη στον εξαγόμενο τύπο εφόσον είναι λεξικά προσδιορισμένη στον εισαγόμενο τύπο. Αυτή η διαδικασία, η διατήρηση του εισαγόμενου τύπου, απορρέει από τον περιορισμό ταύτισης Π_2 .

Π_2 . Ident. IO

Ο εξαγόμενος τύπος ταυτίζεται με τον εισαγόμενο τύπο.

Ο περιορισμός Π_2 συντελεί στην επιλογή του υποψήφιου τύπου που ταυτίζεται πλήρως με τον εισαγόμενο τύπο. Το γεγονός ότι ο εισαγόμενος τύπος παραμένει αναλλοίωτος σε κάθε περίπτωση δείχνει ότι στη σχετική ιεράρχηση κυριαρχεί ο περιορισμός ταύτισης Π_2 .

[20] [reo:] αντί *;[rao:]
[arre:n] αντί *;[arra:n]
[here:mos] αντί *;[hera:mos]

Η επίδραση του περιορισμού συνεμφάνισης Π_1 φαίνεται όταν ο εισαγόμενος τύπος δεν είναι λεξικά προσδιορισμένος. Δεδομένου ότι στα παραδείγματα στο [4], στο [7] και στο [9] ο εισαγόμενος τύπος δεν περιέχει την ακολουθία [re], ο περιορισμός ταύτισης Π_2 δεν αφορά αυτούς τους τύπους. Ο περιορισμός συνεμφάνισης Π_1 τότε συντελεί στο να μην πραγματώνεται η ακολουθία [re] στον εξαγόμενο τύπο.⁶

Αυτή η διαδικασία θυμίζει το ευρέως παρατηρούμενο φαινόμενο ότι στα

επιθήματα η φωνολογία είναι πιο περιορισμένη από ό,τι στις ρίζες (McCarthy & Prince 1993). Ενώ μια γλώσσα μπορεί να επιτρέπει τη δομή X στις ρίζες, στα επιθήματα αυτό απαγορεύεται. Στην προκειμένη περίπτωση πρόκειται για την ταυτοσύλλαβη ακολουθία [re]. Παρότι επιτρέπεται γενικότερα στην αττική, αποφεύγεται στα επιθήματα. Αυτό το φαινόμενο ονομάστηκε η “ανάδυση του αμαρκάριστου” (emergence of the unmarked). Με μια αμαρκάριστη δομή εννοείται μια δομή η οποία δεν παραβιάζει έναν φωνολογικό περιορισμό, όπως στην παρούσα μελέτη τον περιορισμό συνεμφάνισης *re. Εξαιτίας του περιορισμού ταύτισης IDENT IO δεν εμφανίζεται η αμαρκάριστη δομή, εκτός αν δεν είναι λεξικά προσδιορισμένη στον εισαγόμενο τύπο.⁷

Κλείνω με τους συνοπτικούς πίνακες:

/RED+rue:ka/	Ident. IO	*re
rerue:ka		*!
☞ erue:ka		

/miar+FEM/	Ident. IO	*re
miare:		*!
☞ miara:		

*/k ^h o:ra:/	Ident. IO	*re
☞ k ^h o:ra:		
k ^h o:re:		*!

/arre:n/	Ident. IO	*re
☞ arre:n		*
arra:n	*!	

4. Συμπέρασμα

Στη μελέτη αυτή παρουσιάστηκαν τρεις διαφορετικές φωνολογικές διαδικασίες της αττικής. Αποδείχτηκε ότι δεν πρόκειται για μεμονωμένες διαδικασίες αλλά ότι αυτές συσχετίζονται ως φωνολογική συνωμοσία. Και οι τρεις φωνολογικές διαδικασίες ‘υπακούουν’ στον περιορισμό συνεμφάνισης Π₁ που απαγορεύει την ταυτοσύλλαβη ακολουθία [re].

Η Θεωρία του Βέλτιστου παρέχει το θεωρητικό πλαίσιο με το οποίο μπορεί να εξηγηθεί για ποιο λόγο απαγορεύεται η συγκεκριμένη ακολουθία μόνο ως αναμενόμενο αποτέλεσμα μιας φωνολογικής διαδικασίας. Ο κυρίαρχος περιορισμός ταύτισης Π₂ “IDENT IO” προβλέπει ότι η ακολουθία [re] παραμένει αναλλοίωτη και εμφανίζεται ως εξαγόμενος τύπος εφόσον είναι λεξικά προσδιορισμένη στον εισαγόμενο τύπο. Αν η προαναφερθείσα ακολουθία δεν είναι λεξικά προσδιορισμένη στον εισαγόμενο τύπο, όπως στις τρεις δια-

δικασίες αυτής της μελέτης, εμφανίζεται ένας εναλλακτικός τύπος χωρίς το [re]. Αυτό το φαινόμενο μαρτυρείται σε διάφορες γλώσσες και ονομάστηκε “ανάδυση του αμαρκάριστου”.

Βιβλιογραφία

- Booij, G. E. 1998. “Prosodic Output Constraints in Morphology”, στο W. Kehrein & P. Wiese (επιμ.), *Phonology and Morphology of the Germanic Languages*. Τυβίγγη, Niemeyer, 143–63.
- Chantraine, P. 1968–80. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*. Παρίσι, Klincksieck.
- Crist, S. J. 2001. *Conspiracy in Historical Phonology*. Διδ. διατρ.
- Fouché, P. 1952–61. *Phonétique historique du français*. Παρίσι, Klincksieck.
- Frisch, S. 1996. *Similarity and Frequency in Phonology*. Διδ. διατρ.
- Frisch, S. κ.ά. 1997. *Similarity and Phonotactics in Arabic*. Μεταπτ. εργασία.
- Kisseberth, C. 1970. “On the Functional Unity of Phonological Rules”, *Linguistic Inquiry* 1, 291–306.
- Kühner, P. & F. Blass. 1992 [1890]. *Ausführliche Grammatik der Griechischen Sprache*. Αννόβερο, Hahnsche Buchhandlung.
- Leben, W. 1973. *Suprasegmental Phonology*. Διδ. διατρ.
- Lightfoot, D. W. 1979. *Principles of Diachronic Syntax*. Κέμπριτζ, Cambridge University press.
- McCarthy, J. J. & A. Prince. 1993. “The Emergence of the Unmarked: Optimality in Prosodic Morphology”, στο M. González (επιμ.), *Proceedings of the North East Linguistic Society* 24. Amherst, Mass., GLSA Publications, 33–79.
- . (1995). “Faithfulness and Reduplicative Identity”, στο J. Beckman, L. Walsh Dickey & S. Urbanczyk (επιμ.), *Massachusetts Occasional Papers in Linguistics [UMOP] 18: Papers in optimality theory*. Amherst, Mass., GLSA Publications.
- McMahon, A. S. 1994. *Understanding Language Change*. Κέμπριτζ, Cambridge University Press.
- Prince, A. S. & P. Smolensky. 1993/2002/2004. *Optimality Theory: Constraint Interaction in Generative Grammar*. Malden, Mass., Blackwell Publishers.
- Sihler, A. L. 1995. *New Comparative Grammar of Greek and Latin*. Οξφόρδη, Oxford, University Press.
- Smolensky, P. 1993. *Harmony, Markedness and Phonological Activity*, στο ROW–1. [Αναθεωρ. μορφή στο ROA–87, 1995].
- . 1995. *On the Internal Structure of the Constraint Component Con. of UG*. (Ομιλία, UCLA 4/7/1995), στο ROA–86.
- Sommerstein, A. H. 1974. “On Phonotactically Motivated Rules”, στο J. A. Goldsmith (επιμ.), *Phonological Theory*. Malden, Mass., Blackwell Publishers.
- Steriade, D. 1982. *Greek Prosodies and the Nature of Syllabification*. Διδ. διατρ.
- Suzuki, K. 1998. *A Typological Investigation of Dissimilation*. Διδ. διατρ.
- Weijer, J. M. van de. 1994. *Segmental Structure and Complex Segments*. Διδ. διατρ.

Λέξεις-κλειδιά: φωνολογική συνωμοσία, ανάδυση του αμαρκάριστου, φωνολογική συνεμφάνιση, αττική διάλεκτος.

Η μελέτη αυτή πραγματοποιήθηκε με την υποστήριξη μιας υποτροφίας για αλλοδαπούς του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την Ιωάννα Κάππα και την Νίνα Τοπιντζή για τις χρήσιμες παρατηρήσεις τους. Όλα τα λάθη, βεβαίως, είναι δικά μου.

¹ Στην προκειμένη μελέτη εφαρμόζεται η θεωρητική ανάλυση της Steriade (1982). Βλ. παρακάτω για μια εναλλακτική ερμηνεία βασιζόμενη σε μια διαχρονική προσέγγιση.

² Μια πιθανή απάντηση θα μπορούσε να είναι ότι ο τύπος [e] μοιάζει περισσότερο με τον τύπο [hei:] από τον τύπο [re]. Παρατηρήθηκε όμως ότι σε αναλογικές διαδικασίες “υπάρχει προτίμηση για τον πλέον προφανή δείκτη/μαρκάρισμα” (βλ. McMahon 1994, τον πρώτο νόμο του Kurylowicz, “there is a preference for the more overt marking”). Αυτή η παρατήρηση είναι υπέρ του “γνήσιου” αναδιπλασιασμού, δεδομένου ότι το μόρφημα [e] χρησιμοποιείται τόσο στον αόριστο όσο και στον παρακείμενο. Ο “γνήσιος” αναδιπλασιασμός έχει μόνο μία χρήση, στον παρακείμενο, και κατά συνέπεια είναι το προφανέστερο μαρκάρισμα.

Μια άλλη εναλλακτική εξήγηση που μπορεί να σκεφτεί κανείς βασίζεται στην πραγμάτωση του αρκτικού [r]. Υπάρχουν ενδείξεις ότι το αρκτικό [r] έχει μια διαφορετική άρθρωση από το εσωτερικό [r], και έχει διατυπωθεί η υπόθεση ότι αντιστοιχεί με ένα πολυπαλλόμενο ή άηχο/δασυνόμενο ρωτικό (Kühner & Blass 1992 [1890]· Sihler 1995). Ως εξήγηση όμως του αναδιπλασιασμού αυτού του τύπου είναι αδύναμη. Προϋποθέτει ότι δεν επιτρέπονται τα πολυπαλλόμενα/άηχα στην αρχή της λέξης, πράγμα που αντικρούεται από τα ίδια τα δεδομένα.

³ Η ακριβής πορεία της εξέλιξης είναι πιο περίπλοκη. Πρώτον, το [a:] υπέστη προσθίωση σε όλα τα περιβάλλοντα με αποτέλεσμα να τραπεί σε [æ:]. Στη συνέχεια παρατηρείται μια διχοτομία στην εξέλιξη. Όταν προηγείται [r], [i] ή [e], το [æ:] τρέπεται εκ νέου σε [a:]. Στα υπόλοιπα περιβάλλοντα συνεχίστηκε η προσθίωση με το γνωστό αποτέλεσμα [e:]. Αυτές οι λεπτομέρειες είναι εκτός σκοπού αυτής της μελέτης. Το βασικό ερώτημα είναι για ποιο λόγο δεν συνεχίστηκε αυτή η προσθίωση του * [a:] όταν προηγείται [r].

⁴ Επιπρόσθετα αξίζει να σημειωθεί ότι σε άλλες διαλέκτους η ακολουθία [er] τράπηκε σε [ar], π.χ. αττ. [hieros] ~ δωρ. [hiaros]. Αυτή η διαδικασία θυμίζει τις παραπάνω τρεις. Επειδή δεν πρόκειται για την αττική, αυτά τα δεδομένα δεν συμπεριλαμβάνονται στην προκειμένη μελέτη.

⁵ Ο περιορισμός αυτός αναφέρθηκε για μερικές άλλες γλώσσες (Weijer 1995). Παρόμοιο φαινόμενο παρατηρήθηκε στην ιστορική εξέλιξη της γαλλικής (Fouché 1952–61).

⁶ Λίγες εξαιρέσεις παραμένουν. Πρόκειται για τους παρακάτω τύπους που υπέστησαν την ιστορική μεταβολή * [a:] → [e:] παρότι προηγείται το [r]:

(α) * [kra:na:] → [kre:ne:]

(β) * [eira:na:] → [eire:ne:]

Παρά τις διάφορες υποθέσεις που έχουν προταθεί, δεν υπάρχει ικανοποιητική εξήγηση (συγχρονική ή ιστορική· Chantraine 1968–80).

⁷ Ως άλλα παραδείγματα της ανάδυσης του αμαρκάριστου αναφέρονται μεταξύ άλλων (McCarthy & Prince 1994): στη σανσκριτική απαγορεύονται συμφωνικά συμπλέγματα στον αναδιπλασιασμό, ενώ επιτρέπονται στις ρίζες, στις γλώσσες Balango και Nootka δεν επιτρέπεται η έξοδος στον αναδιπλασιασμό ενώ στην υπόλοιπη φωνολογία των γλωσσών επιτρέπεται, στη γλώσσα Timugun Murut ο αναδιπλασιασμός έχει υποχρεωτική έμβαση ενώ μπορεί να παραλείπεται αλλού.